

ՄՈՒԳԻ ՕՐԵՐ

ՎԱԽՃԱՆ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄ

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ

Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

ՄԱՀԷՆ ԱՌԱՋ

Ինչպես ծանօթ է հայ ժողովուրդին, 15 Յուլիս 1942-ին Յրուսաղէի Ս. Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Արեպս. Նժանեան, իր օգափոխութեամբ ի կիբանան եղած միջոցին րնգունեց անակնկալ կարօածը (Hemiplegia), ի խոր խոցելով ինչպէս Յրուսաղէի Միաբանութիւնը, այնպէս ալ բովանդակ ազգն ու եկեղեցին: Զէին շարժեր իր ձախ ձեռքին ու ոտքը, քիչ մը ծռած եր ձախին վրայ՝ իր բերանը, եւ իր խօսքը ծանր էր եւ դժուար ըմբռնելի: Նոյն օրը Մրբազանը կը փոխադրուէր Պէյրութի Ամերիկեան Հիւանդանոց եւ հոն շնորհիւ չալկսող խնամքներու եւ բժշկական աշխուրջ հսկողութեան, իր առողջութիւնը հակառակ իր տարիքին, կ'ունենար ապաքինուի սոս առագ ընթացք մը, որուն մէջ փոքր չեղաւ բաժինը ուրիշներու կարգին, մասնաւորաբար Տօք. Եննի-Գօմբեանին, որ առաջին օրէն Պատրիարք Ս. Հօր գլխաւոր բժիշկը եղաւ Ամերիկեան Հիւանդանոցին մէջ:

Այս առիթով իրենց եղբայրական աջակցութիւնը բերին Մրբազան Հիւանդանոց, Հանգուցեալ Տ. Նիքոէ Արեպս. Կարօեանը եւ Գեր. Տ. Արաւազը Արեպս. Սուրմէեանը, որ յետոյ երկիցս յանուն իր բնական ժողովուրդին Յրուսաղէի եկաւ, Ս. Պատրիարք Հօր բերելու իր եղբայրական ողջոյնը ու իր հօտին սեռն ու բարեմադրանքը:

Ժամանակ մը վերջ, Մրբազան Պատրիարք Յրուսաղէի՝ իր Աթոռը վերադարձաւ եւ օր աւուր աւելի լաւ զգաց ինքզինքը:

Առաջին տարին 1942-ի ձմեռը Ռեմէի անցուց, օրշապատուած ամէն կարգի խնամք

ներով: Պէյրութին բերուած երկու մասնաւոր հիւանդապահօւհիներ կը հսկէին: Իսկ 1943ին պարագաներ միջամեցին որ Ս. Պատրիարք Յրուսաղէի մէջ անցնէ իր ձմեռը: Շնորհիւ չալկսող խնամքներուն եւ մասնաւոր Մրբազանին բարեկամն ու հոգածու Բժիշկը Տօք. Վ. Գալպեանի ջանքերուն, Հիւանդը սկսած եր քալել, եւ յանախ եկեղեցի իջնել գաւազանի մը օժանդակութեամբ:

Սակայն տուրջ չորս ամիսներ առաջ Մրբազանին բարեկաւումը կասեցաւ: Հոս կը զեռելոյն վաստակաւն Բժշկին Տօք. Վահան Գալպեանի Տեղեկագիրը:

26th July, 1944

COPY MEDICAL REPORT

His Beatitude, Archbishop Mesrob Nishanian had been suffering from generalized Arteriosclerosis. Two years ago he had a cerebral accident causing Hemiplegia from which he was recovering slowly but satisfactorily. About four months ago he developed Jaundice, on investigation it was found to be due to cancer of the head of the Pancreas. This cancer was of a very malignant nature for it grew extremely rapidly and spread to the liver and to the other adjacent organs. As a result of which His Beatitude died at 12.30 p. m. to day (midday)

(Sgd.) V. H. KALBIAN

(Թարգմանութիւն)

Նոյն Ամենապատուաւոր Մեսրոպ Նժանեան կը տառապէր ընդհանուր արիւնքակալութենէ:

երկու տարիներ առաջ ընդունեց ուղեղային հաւառած մը Hemiplegia կոչուած, որոնք քեզի դանդաղորէն թայց զոհնացոյցիչ կերպով սկսած էր կարգաւորուիլ:

Սօսաւորապէս չորս ամիսներ առաջ, ան ղեղեմիտ ունեցաւ, քննութենէ մը վերջ յայտնի եղաւ որ այդ հետեւանք էր իր փորագղձին ծայրը գոյացած դիւրահաշարակ ֆաղցկիղի մը. որ մեծ արագութեամբ սկսաւ մեծնալ եւ տարածուիլ դիպի շնարդ եւ միւս մօտակայ գործարանները, որուն հետեւանքով վախճանեցաւ Նորին Ամեն. Պատրիարք Մրբազանը, այսօր Չորեքշաբթի կեսօրէն վերջ ժամը 12.30-ին:

(Ստեփան-Բէշ) Կ. Յ. ԳԱԼՊԵԱՆ

Ոչ մէկ խնամք խնայուեցաւ սիրելի Սրբազանին կեանքի բանկազին բերը երկարելու համար, եւ 26 Յուլիս կեսօրէ վերջ ժամը 12.30-ին խաղաղ մատուցով աւանդեց իր հոգին:

Հոս առիթ կը նկատենք Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան խորին շնորհակալութիւնն ու ետախաղիչութիւնը յայտնելու Պատրիարք Ս. Հօր եւ Միաբանութեանս ազնիւ բարեկամ Տօք. Վ. Դալպեանին, այս պատուական հայուն եւ լրջազուլի բժշկին, այն գուրգուրանքին եւ խնամքին համար, զորս շննայեց ան իր եւ մեր ամենուն սիրելի Ս. Պատրիարք Հօր նկատմամբ:

ՕՐՈՒՍԱՆ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

26 Յուլիս Չորեքշաբթի, առօրեան դեմ, Մրբազանը առթեցած էր զուարթ տրամադրութեամբ: Ուզած էր զիտնալ իր կեսօրեան ճաշը եւ փափաքած էր որ ձուկ ըլլայ: Ժամը 9-ին սակայն խանգարուած էր տրամադրութիւնը ստանձնալիս խիբերու պատճառաւ, արդիւնք՝ ժամանակէ մը ի վեր իր ներսը մեծնալ սկսող ուռին (Tumour): Կանչուած էր զինք խնամող Բժիշկը Տօք. Վ. Դալպեան, եւ պահանջուած անդիւններ տուած, որուն վրայ Մրբազանը երեք ժամէրու առերեւոյթ հանգիտ մըն էր ունեցած: Անմիջապէս Տօքին ժողովը ի նիստ գումարուեցաւ եւ խնդրեց Մրբազանը խնամող Բժիշկէն որ խորհրդակցութեան մը հրաւիրէ իր յարմար նկատած բժիշկները: Տակաւին այդ մասին պահանջուած հրաւերները չեղած, ժամը 11-ին սկսած էր հոգե-

վարք: Մահամեծիք սնարին բով փութացած էին Վարդապետ Հայրերը եւ Էջմիածնայ Պատուիրակները: Լուսարարապետ Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Իսրայիլեան հազիւ կրցած էր Հաղորդել Մրբազան Հիւանդը: Ժամը 12.30-ին կ'աւանդէր իր հոգին, շրջապատուած իր հոգեւոր զուակներէն, իր անձնուէր ու պատուական Բժիշկէն եւ ժաշան ճրարներէն: Բոլորը կուլային, արցունք կար նաեւ մահամեծիք ստառած բարբիջներուն:

ԱՆՄԵՋԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. Յակոբայ Մայր Տանարի մեծ զանգը ընդհատ ընդհատ գուծեց մահը Մրբազան Պատրիարքին. ցաւի սարսուռ անցաւ բոլոր հոգիներէն, ոչ ոք կասկածեցաւ անուելի իրականութենէն:

Լուսարարապետը եւ վարդապետներ՝ հակառակ իրենց սրանմանի վիճակին՝ կը ձեռնարկէին անմիջական կարգադրութեանց: Հեռագիրներ կը դրկուին Մայր Աթոռ, Անթիլիաս եւ Սփիւռքի բնակիչներուն: Մասնաւոր հեռագրով բազման ներկայ գտնուելու կը հրաւիրուէին Կիլիկիոյ Աթոռին Տեղակալ Խաղ Մրբազանը, Պաղտասէն Ռուբէն Արեւիկսկոյ պօրը եւ Եփեսոսէն Մամբէր Մրբազանը: Մասնաւոր հաղորդագրութեամբ լուրը կը տրուէր նաեւ Պաղտասիի ռասիոյ-կայանին, որ նոյն իրիկունն իսկ կը ցուէր բօքը ամբողջ աշխարհի:

Հանգուցեալի մարմինը ներարկուելի եւ պատանձնուելի վերջ, կը գնեղուէր Պատրիարարանի մեծ դահլիճին մէջ, սառոյցի կաղապարներու միջեւ եւ էլէէտական հովահարներու տակ, արգիլելու համար զայն ներխուժէ, վասն զի որոշուած էր մարմինը թաղել Կիրակի օրը 30 Յուլիս ժամը 11-ին միայն: Յաջորդ երեք օրերը անցան սուգի ծանր ննուածի ներքեւ: Մահազոյ տպագրուեցաւ եւ դրկուեցաւ Պաղտասիի բոլոր պետական պաշտօնատարներու, հիւպատոսներու, Եկեղեցւոյ պետներու եւ զանազան հաստատութեանց եւ անձնաւորութեանց: Ցաւակցական հեռագիրներ սկսան տեղալ ամեն կողմէն:

Ուրբաթ օրը Ս. Աթոռ ժամանեցին հրաւիրուած Եփեսոսացիներէն Արտաւազ Մրբազանը, եւ Ռուբէն Մրբազանը՝ Պաղտասէն: Իսկ Շաբաթ օր Եկան հասան Կիլիկիոյ Կա-

բողիկոսական Տեղակալ Խաղ Արեւիսկոպոսը եւ Գահիրեէն Մամրէ Սրբազանը: Եղիպտոսէն իբրեւ ներկայացուցիչ եկած էր նաեւ Ս. Ճանիկ Չաբըր, ֆաղափական ժողովոյ անհասպէս, ինչպէս նաեւ հանգուցեալ Պատրիարքին արեւելից բարեկամը Ս. Հայկազուն Քննյ. Ոսկերիշեան եւ մեծանուն բանասէղծ Պ. Վ. Թեֆեան, որոնց օղափոխութեամբ Պաղեստին գալը կը զուգարդակէր այս ժողովուրդին:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՓՈՆԱԿԻՐՈՒԹԻՒՆ

Շաբաթ երեկոյն, ժամը 6-ին, ամբողջ Միաբանութիւնը բափօրով Պատրիարքարան ելաւ ուր կատարուեցաւ քահանայաքաղի «Տան կարգ»ը: Ընկուզենի փառաւոր դագաղի մը մէջ կը հանգչէր Սրբազանի հանգչած մարմինը, զգեստաւորուած հայրապետական հանդերձանով: Լուցեալ մոմերով, աղօթքով, խնկով եւ շարականի երգեցողութեամբ Սրբազան Պատրիարքին դագաղը — կրուած վեց վեղարաւորներէ — փոխադրուեցաւ Եկեղեցի, պատկառելի հանդիսաւորութեամբ ժողովուրդային համախումբ բազմութեամբ մը մէջէն: Դագաղին երեւումը յուզեց ամենքը առհասարակ: Արցունք եւ ցաւագին հոգեւորութիւններ բոլոր տրոհներէ: Եկեղեցին արդէն զգեցած էր սուգի օրհուր իր հանդերձանը, կրկնակ արթունքը՝ Տեառնեղբոր եւ Պատրիարքի՝ սուգի ֆողով շղարհուած էին: Ասեանին մեղսեղը դուռն էր բարձր, սեւածածկ պատուանդան մը՝ որուն չորս բոլորք բարձրադիր առանցակներ՝ սեւ եւ շիւզներով ժապաւինեալ: Դագաղը զեօգուեցաւ պատուանդանին վրայ: Ժողովուրդը արցունքը աչքերուն մօտեցաւ իր վերջին համբոյրը դրամելու սիրեցեալ Հօսապետի առանձն աշին:

ՎԵՐԵՆ ՕՏՈՒՐ

Կիրակի առաւօտ կանուխ՝ չորս վարդապետներ, դագաղին շուրջ լուեայն քահանայն չորս աւետարանները: Ժամերգութիւնը կատարուեցաւ մեղմածայն եւ վաղային: — Հանգստեան հանգիստաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց Ս. Ռուբեն Արեւիս. Մանասեան: Ս. Պատարագի ընթացքին, «Ողջոյն»էն առաջ, դագաղը բեմ հանուեցաւ ուր Ռուբեն Սրբ.

բաշան կատարեց վերջին օծման կարգը ընդհանուր յուզումի մէջ:

Ապա բեմ բարձրացաւ Ս. Եղիշե վրդ. Տեֆերեանը ու խօսեցաւ յուզիչ դամբանական մը: Դամբանականի ընթացքին քահանայ ժողովուրդը պոռակցաւ իր զայաւած արցունքները: Յուզուած էր խորապէս եւ ինք քահանայը:

Կուսանք դամբանականը իր գլխաւոր գիծերուն մէջ:

«Առոյց հիւ գեղեցիկ եւ արարեալ զիս այր ցառոց, քայց եղի եւ հաւասարիմ»:

Որքան կը պատշաճին այս խօսքերը անոր, որ մահուան հարուածներէն խորտակուած՝ կ'իյնայ այս դագաղին մէջ:

Մուայր նորէն պատեր է Սրբոց Յակոբեանց երկինքը, Սգաւոր է Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, վասնզի իրմէն յաւերժ կը բաժնուի իր բարի, բարոյ, բայց ցաւաւանդ Հայրը:

Սուգի մէջ է Հայաստանեայց Եկեղեցին, վասն զի այս մահով կ'անհետանայ ժիր մշակը իր անդամատանին եւ մատուցակը իր սուրբ սեղանին:

Վշտի մէջ է հայոց ժողովուրդը, որովհետեւ յանձնին Մերտալ Ս. Պատրիարքի ան կը կորսնցնէ պատուական զաւակ մը, գորովալիը Հայր մը եւ անստգիւտ Եկեղեցական մը:

Կեցած եմ դագաղիդ առջեւ Հայր բարի, եւ տրտմորէն կը մտածեմ տարիներուն որոնք բուրձ եղան: Երկու տարիներ առաջ, մահը իր թաթը երկարեց կեանքի թելիդ, սակայն Նախախնամութիւնը ուզեց որ ապրիս դուռն, եւ հազիւ պալլացող կեանքիդ մոմովը, լուսաւորես այս Հաստատութիւնը, որուն վրայ տրտում եւ ցուրտ շուրթեր սկսեց էին շարժիլ: Դուռն լոյսն ու շնորհը այս ժառանգութեան, հայեցար մոմի նման կայծ առ կայծ Սրբոց Յակոբեանց հնադարեան աշտանակին վերեւ:

Ինչպէս ողբամ զքեզ, սիրելի Հայր, ցաւը զոր դուռն ունեցար բու վերջին օրերուդ, աւելի եղաւ, բան մեր բոլորի վիրտն ու արցունքը: Շատ քիչիդ կրցին զգալ տառապանքը զոր դուռն ունեցար: Մենք ընդ ան-

զամ կ'զգանք, երբեմն զերեզմանէն ալ վերջ: Բայց դուն զգացիր եւ կրկնապէս տառապեցար: Զգացիր զայն մանաւանդ կեանքիդ վերջին վայրկեաններուն, երբ արցունքով նայեցար մահինդ շրջապատող զաւակներունդ եւ անօրինակ ուժգնութեամբ կառչեցար անոնց ձեռքերուն, որոնք կ'երկարէին քեզի մնաս բարովի գերազոյն կարկառումով: Ա՛հ եթէ բացուէին շրթներդ, գիտեմ, մէկ խօսք միայն պիտի ուզէիր ըսել, խօսքը զոր թու բովանդակ կեանքիդ վճիտ սկզբունքը եղաւ, — հաւատարմօքն ծառայել այս Աթոռին եւ Աստուծոյ —: Եւ դուն, Հայր պատուական, այդ հաւատարմի մշտը եղար այս Աթոռին եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Առաքելին հետ ըսել կարենալու համար «Ժամանակ դարձի իմոյ հասնալ է... բարւոց պատերազմն պատերազմեցաւ, զընթացսն կատարեցի, ըզհաւատս պահեցի...»:

Արդարեւ իր 55 տարիները գործադրութիւնը եղան հոգեւին զգացում այդ Ուխտին:

Եթէ իր նախորդ երկու մեծանուն պատրիարքները Գուրեան եւ Գուշակեան, իրենց ստրին փառքը եւ անծին հմայքը բերին այս Հաստատութեան, Մեսրոպ Պատրիարք իրեն հարազատ զաւակը այս Աթոռին, սիրտը, հաւատարմութիւնը եղաւ այս հոգեւոր Տան, անոր ներքին հասկացողութեան եւ շահերուն մարդը. եւ այս ոչ միայն իր երկտասարդ եւ կորովի տարիներուն ալլ մանաւանդ իր վերջի դժբախտ օրերուն, երբ ցաւին սլարը եւ մահուան շուքը իր սիրտին կ'երկարէին:

55 տարիներ շարունակ, իր կեանքը եղած է բեղմնաւոր աշխատանքի եւ վերելքի շրջան մը:

Իր սարկաւազական եւ արեղայական երկտասարդ տարիներէն սկսեալ մինչեւ իր ասպարէզին բարձրագոյն զագթները ան յայտնագործեց մտքի եւ հոգիի տէր եկեղեցականի լաւագոյն յատկութիւնները:

Թէ՛ իբր ուսուցիչ, թէ՛ իբր Տեսուչ Ժառանգաւորաց Վարժարանի, եւ թէ՛ իբր վարիչ վանական պատասխանատու պաշտօններու, եղած է Ժրաջան եւ օգտակար գործիչը այս Աթոռին, ըլլալով ամէնէն տաղանդաւորն ու զարգացածը իր սերունդին:

Իսկ Գուրեան եւ Գուշակեան կրթանունէր պատրիարքներու օրով հրատարակութեան մէջ սկզբնաւորուած եւ բարգաւաճած կրթական արդիւնքին մէջ, համեստ չէ իր բաժինը: Խորապէս բարի եւ յառաջդիմաւոր, ան իր հոգիին ամէնէն խորունկէն խայտաց ամէն անգամ երբ եկեղեցւոյ ծառայութեան եւ Ս. Աթոռոյ սպասին առաջնորդեց երկտասարդ եւ անձնուէր հոգիները:

Կրթական այս բազմամեայ արդիւնքէն դուրս, Հանգուցեալը տարիներով իրեն Լուսարարապետ հոգեւոր զինուորութեան այս կարգին Սուրբ Տեղեաց մէջ, բացառիկ կարեւորութեամբ դեր մըն է կատարած, առաջնորդելով Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր դարաւոր պաշտօնին իրագործման, իրեն էն կարողն ու հմուտը մեր Եկեղեցւոյ եւ Ս. Տեղերու աւանդութեանց:

Հանգուցեալը ծառայած է նոյնպէս հայ դպրութեան. իր բանասիրական եւ պատմագիտական վաստակը իր վրայ կը կրէ պրպտող, Թափանցող, եւ ազգային արժէքներու նախանձախնդիր մտաւորականի մը շնորհը:

Իսկ ինչ որ բացառաբար ուշագրաւ էր Հանգուցեալի մէջ, ատիկա՝ Հայ եկեղեցականի աւանդական եւ տոհմիկ մտապառկերին լիալիբ արտացոլումը իր անծին վրայ. Մեսրոպ Սրբազան իբր այդ ապրեցաւ հազարներու յիշողութեան խորը: Այդ գիծով ան կը մտնար մեր եկեղեցւոյ երանանշորհ հայրապետներու այն փաղանգին, որոնք լուրջ էին քաղըր եւ ինքնակորոյս:

Ու վերջապէս իր նկարագրի ամէնէն ցայտուն արժանիքներէն մին պիտի մնայ իր ազնուութիւնը: Վանական կեանքի բերումները, ան ասպարէզին դառնութիւնները փոխանակ խստացնելու, ըրած էին զայն աւելի խոր եւ մարդկային: Բոլոր անոնք որ իր մերձաւորութեան մէջը ապրեցան, տպաւորուած մնացին այդ անուշութեանէն:

Քաղցը էր ու խաղաղասէր, խորապէս համոզուած ըլլալով թէ բոլոր գեղեցիկ արդիւնքները համերաշխութեան եւ խաղաղութեան մէջ կը պտղաբերին: Այս տեսակէտով Հանգուցեալը եղաւ Աւետարանի ճշմարիտ աշակերտը:

Ու այս բոլորը կուգային իր մէջ խոացնելու մտքըր բազմագործով: Վասն զի իր

մտքին եւ իր էութեան բոլոր թելերը կը ղեկավարուէին իր սիրտէն, իր անուշ եւ բարի սիրտէն, որուն տաքութեանը մէջ իր հակառակորդներն անգամ իբրեւ բարեկամ կը կենային:

Եւ այժմ, Հայր պատուական, կեցած ժամանակին ետեւ, բեզ յաւիտենականութեան տանող նաւուդ վրայ, մաքրուած եւ ծոյլ, օրհնէ զմեզ բոլորս բու Հայրական եւ բարի հոգիով, որ ինչպէս կեանքի մէջ, այնպէս ալ կեանքէն անդին պիտի ըլլայ ներող եւ բաղջր:

Հանգիստ ցաւատանջ մարմնոյդ.

Խաղաղութիւն հոգիիդ, Հայր բարի:

ԹԱՂՄԱՆ ԿԱՐԳ

Ժամը 11-ին սկսաւ Թաղման Կարգը, հանդիսապետութեամբ Տ. Խաղ Արեւայիսկոպոսին, զգեսաւորուած էին նաեւ Ռուբէն, Արաւազը եւ Մամբէր Սրբազանները: Ներկայ էին բոլոր հոգեւոր պետերու ներկայացուցիչները, կառավարական բազմաթիւ բարձրասիւնան պաշտօնատէրներ, հիւպատոսական մարմիններ ամբողջութեամբ, դամասանց եւ այլ հասցատետեանց սեփեաներ: Չորս վարդապետներ քահանայական զգեստով, սաղուարս ի գլուխ արձանացած էին պատուանդանի չորս անկիւնները, իբրեւ դազադաւաճներ: Դազալը ողորուած էր 64 ծաղկեպսակներով:

Լուսաեօղի Սրբազանը Եկեղեցւոյ Ասեանին մէջ.

Դամբանականէն վերջ Սարկաւազը ծայրնեց «Ողջոյն տու միմեանց» եւ բոլոր Միաբանները մի առ մի մօտեցան եւ իյնալով իւրենց սիրեցեալ Հօր անճշացած մարմնին վրայ վերջին համբոյրը դրօժեցին անոր զաւկացած աչին եւ ճակին: Դազալը կրկին փոխադրուեցաւ իր պատուանդանին վրայ, ուր այս անգամ սգաւոր ժողովուրդը մօտեցաւ հրաժեշտի ողջոյնը առնելու իր Հօսապետէն:

Հանգստեան աղօթք կարդացին նաեւ Յուսէպ Պատրիարքի ներկայացուցիչը Տ. Վասիլեւս Արեւայիսկոպոսին, մեր հեռեւակ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ՝ Ղաթինը, Ասորիներ եւ Հապետներ: Աղօթեց իր հոգիին համար, նոյնպէս Անկիւսան Յայիկոպուր:

ՅՈՒՂԱՐԵԱՆՈՐՈՐԵԱՆ

Ապա կազմուեցաւ յուղարհաւորութեան քափօրը, առաջնորդելու Սրբազանին մար-

մինը իր վերջին կայրը: Առջեւեն կը ֆայեր ամենազգի «ղավառ»ներու շարանը, սկանսներու խումբեր, ժառ. վարժարանի աշակերտներ եւ վարդապետներու վեհաժողով: Դադաղին կը հետեւին Նուսահեմի Կառավարիչը, եկեղեցական պետեր եւ բազմաթիւ օտար հասաստութեանց ներկայացուցիչներ: Աւստրիական մէջ ժողովուրդի ներկայութիւնը եւ անմախքնաց, աւելի քան նախորդ պատերազմներու փառաւոր յուզարկաւորութիւնները: Ճամբաները, ճանիքները, պարտեզները խոնուած էին: Դադաղը առաջնորդուեցաւ Ս. Փրկիչ եկեղեցին, որուն զաւիթին մէջ է պատերազմներու դամբարանները:

Դամբարանականներ խօսեցան, Ազգերնի

Մետուպ Պատերազմ իր մէջ մարմնաւորած էր երեք խոշոր արժանիքներ: Նա հաւասարիմ եկեղեցական էր, բանասէր գիտնական եւ բարի Հայր իր ժողովուրդին: Ծանր է մեր հարուածը բայց մենք պէտք չէ յուսահատեալ, մեր ժողովուրդը յուսահատեալ չի գիտեր, եւ այսպիսի ծանր եղանակներով աւելի է համախմբուած եւ միասնաբար գործում: Իսկ որովհետեւ մեր եկեղեցականները մեր ժողովուրդի արժանաւոր եւ հարազատ զաւակներն են, անոնք մարմնաւորած են մեր ժողովուրդի մեծ արժանիքները: Այս բարձր գերեզմանին առջեւ պիտի ուխտեն իւրեցի սրտի խորեւում աւելի համախմբել եւ դրանով բարձր պահել մեր եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդի պատիւը:

Պաշտօնական Ներկայացուցիչներ

Տեղակալի Պատուիրակ Բրոն. Առնս Աբրահամեանը, մօտաւորապէս հետեւեալ խօսեցրով: «Մեր եկեղեցին, ըստ, ծանր հարուածներ ստացաւ այս վերջի ֆառորդին: Դեռ մեր ժողովուրդը չէր հաներ սուգի ըզգեսը Կ. Պոլսոյ պատերազմին, հոն այսօր ողբում է Նուսահեմի Պատերազմ Մետուպ Սրբազանի մահը: — Սրբազանին մահը յաւակապէս ցաւալի է մեր ժողովուրդի եղբայրների համար, որովհետեւ հանգուցեալը ուրեց նրանց արիւնքի օրերը եղաւ բոլորի հետ ու ջանաց սփռել վիշտը բոլոր անոնց որոնք իրեն էին ապաւինում: Մեր ժողովուրդը ճանաչեց սիրեց այս պատուական եկեղեցականը եւ այժմ ողբում է նրա մահը:

Գերեզմանները միայն փոսեր չեն ստեղծում, այլ նաեւ բարձունքներ, յոյս ունիմ որ Մետուպ Պատերազմի բաց գերեզմանը, բարձունք պիտի հանդիսանայ աւելի բարձր ձգտումների եւ միաբանական համեմատութեւ ստեղծագործ աւիասանքի»:

Խօսեցաւ «Արեւ»-ի եւ մամուլի իբրեւ ներկայացուցիչ մեծամուն Բանաստեղծ Պ. Վ. Թեհեանը յուզումով եւ յարգամբով:

Անա իր խօսքը:

Սգակիր Հայրեր եւ Նղբայրներ,

Իւրաքանչիւր մարդու մահը երկու փոս կը բանայ այս աշխարհի վրայ, մէկը՝ որ

իր մարմնոյն մեծութիւնը ունի գրեթէ, որ կ'առնէ զայն իր մէջ եւ իսկոյն կը գոցուի անոր վրայ, եւ միւսը՝ որ իր փորած բարոյական միջավայրին մէջ կը փորուի, կ'ըլլայ այնքան մեծ եւ խորունկ որքան սիրելի եւ պիտանի եղաւ իր կեանքը եւ բաց կը մնայ երկար ժամանակ: Այս երկորդ փոսը երբեմն մեռնողին ընտանիքը եւ իր բարեկամները միայն կը տեսնեն. ուրիշներու համար՝ ան գոյութիւն կ'առնէ նաեւ մէջտեղը այն հաստատութեան կամ այն ժողովուրդին որուն կը պատկանէր մեռնողը եւ որուն ծառայած, որուն մէջ դիրքը մը գրաւած էր ան: Եւ ծառայութեան ու դիրքին մեծութիւնն է՝ որ նաեւ մեծութիւնը կը շինէ այս փոսին:

Պատրիարք Մեսրոպ Արքեպիս. Նշանեան, որուն մարմինը հիմա հողին յանձնուեցաւ իր երջանկայիշատակ նախորդներուն քով, կը բանայ լայն եւ խոր փոս մը ծոցին մէջ նախ իր պատկանած մեծ հաստատութեան՝ Ս. Յակոբեանց Աթոռին, Վանքին եւ Միաբանութեան, յետոյ Հայաստանեայց Եկեղեցիին եւ յետոյ Հայ Ազգին, որոնց Ան ծառայեց հաւատարմօրէն յիսուն եւ աւելի երկար տարիներ եւ գրաւեց անոնց մէջ ամենաբարձր դիրքերէն մէկը զոր կ'ընծայեն անոնք արժանիքով իրենց ծառայողներուն:

Դիրքը եւ արժանիքը ամէն տեղ միասին չեն գտնուիր միշտ: Առանց մեծ արժանիքի՝ բարձր դիրքերու հասնողներ եղած են ու կան ամենուրեք, որուն հակառակ՝ մեծ արժանիքներ մնացած են իրենց համապատասխան դիրքերէն վար: Մեսրոպ Արքեպ. կը մեռնի այն դիրքին վրայ որուն բարձրանալու իրաւունքը կուտար իրեն իր արժանիքը, դժբախտաբար քիչ ժամանակ միայն հոն ապրելէ եւ գործելէ ետք:

Հանգուցեալ Մեսրոպ Արքեպ. եղաւ անոնցմէ՝ որոնք իրենց վարած պաշտօնին մէջ պարտքի մը կատարումը պահանջքով մը չեն կշռեր, պարտականութիւնը կը կատարեն՝ առանց ի փոխարէն իրաւունք մը պահանջելու, այդ իրաւունքը կը պահանջեն գործին եւ Մարմինին համար որուն կը ծառայեն, եւ ո՛չ իրենց համար: Այսպէս եղաւ Նորոգ հանգուցեալ բարձրաստիճան եկեղեցականը, այսպէս եղած են Նրուսա-

ղէմի Ս. Աթոռին ծառայութեան նուիրուած անուանի եւ անանուն բազմաթիւ միաբան Հայերը դարերու ընթացքին, եւ այսպէս է որ Հայաստանեայց Եկեղեցին՝ ամբողջովին վեհութիւն, գեղեցկութիւն եւ քաղցրութիւն եղող սոյն մեծ Հաստատութիւնը, կրցած է տեւել մինչեւ այսօր:

Մեսրոպ Պատրիարք լաւ ըմբռնած էր՝ որ իր ընտրած եկեղեցական ասպարէզի՝ մէջ մահաւանդ, կարենալ լաւ ծառայելու համար անհրաժեշտ է ըլլալ հեզահամբոյր եւ կարգապահ, ունենալ՝ թէ՛ իբրեւ պարզ միաբան եւ թէ՛ իբրեւ Պետր ի Միաբանութեան՝ եղբայրական ու հայրական վերաբերում: Վստահ ըլլանք, ամէնքս անխտիր որ կը հաննայինք իր համբերատար ոգին ու իր բնաւորութեան քաղցրութիւնը, որ երբ ան պէտք գագց յանուն կարգապահութեան սաստեղ ու պատօժել, ատիկա ըրաւ հարկադրուած եւ սրտէն արիւն քայլով:

Իր եկեղեցականի կենսըմլն ու վարքովը, ան երբեք տեղի չտուաւ գայթակղութեան եւ իր այս ժխտական առաքինութեամբ եւս ծառայեց ու պիտի շարունակէ ծառայել մեր Եկեղեցիին՝ որ պիտի կարենայ զինք ցոյց տալ իբրեւ տիպար վարժաբարձով Հովիւ մը իր երիտասարդ պաշտօնէութիւնը:

Քիչ չեղաւ նաեւ Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Նշանեանի վաստակը իբրեւ մտաւորական մշակ՝ իբրեւ ուսուցիչ եւ իբրեւ հեղինակ:

Այնպէս որ, երբ այս պահուս իր մահականացու մարմինը առնող նեղ փոսին հետ՝ կը բացուի նաեւ միւս փոսը որ մեր հանրային կեանքին մէջ կը գոյանայ, կը տեսնենք այդ փոսը մեծութեամբ իր դիրքին եւ արժանիքին, ու կը տեսնենք անոր վրայ սաւառնիլը, քաղցրօրէն տխուր զոյգ մը աղաւնիներու մանս, Հայ ժողովուրդին Սիրոյն եւ Յարգանքին:

Յուզումով խօսեցաւ նոյնպէս Մամբէկ Մրբազան, դուռնացելով իր մէջ բարի հոգեւորականը եւ պարտականութեան մարդը:

Թաղումէն վերջ Միաբանութիւն եւ ծաղովուրդ գլխիկոր դարձան վաճճ, որ պարտուած մեծութեան մը, քաղցրութեան մը եւ Հօրմէ մը, աւելի քան թխուր կը բուեր: